

SÜNNÎ GELENEKTE MÛCİZE KAVRAMI VE HZ. SALİH'İN DEVE MÛCİZESİ

H. İbrahim BULUT*

Özet

Peygamberler, ortaya koyacakları delillerle Allah elçisi olduklarını ispat ve böylece muhataplarını ikna etmek durumundadırlar. Peygamberlerin ortaya koyduğu bu delillere sahip oldukları bazı özellikler sebebiyle kelamcılar mucize demişlerdir. Bu mucizeler, her ne kadar insan güç ve kudretinin fevkinde iseler de, gönderildikleri toplumun alışkanlıklarıyla bir şekilde bağlantılı olmaları da gereklidir. Çünkü toplumun ilgi ve alakasını çekebilmeleri için mucizelerin toplumun bilgi sahibi olduğu konularda gerçekleşmeleri peygamberlerin kabul edilmesi bakımından ilâhî hikmete daha uygundur. Nitekim Kur'an'da zikredilen Hz. Mûsâ'nın asâ ve parıltılı el mucizeleri ile Mısır toplumunun sihir alışkanlığı, yine Kur'an mucizesiyle Mekke toplumunda şiir ve edebiyatın zirveye ulaşması arasında sıkı bir ilişki olduğu bilinmektedir.

Bu makale, -Kur'an'da zikredilen "deve" mucizesi örneğinden hareketle-peygamberlik delillerinin sosyo-kültürel boyutunu açıklamayı hedeflemektedir. Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için "mucize" terimiyle neyin kastedildiği izah edilmeye çalışılmış; bu bağlamda Sünnî kelamcılarının bu terime yükledikleri anlam izah edilmiş ve mucizenin konu ve gaye açısından bir tasnifi yapılmıştır. Özellikle hidayet mucizesine dikkat çekilerek, Hz. Salih'in hidayet mucizesi olan "Deve Mucizesinin" gönderildiği toplumun sosyal yapısı ve kültürel değerleriyle ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Hz. Salih, Mucize, Deve Mucizesi, Semûd Kavmi

Concept of Miracle in Sunnî Tradition and the Prophet Salih's Camel Miracle

Abstract

In this essay, it is aimed to investigate socio-cultural dimension of the proofs of prophecy with in the example of "Camel Miracle" mentioned in Qur'an. In order to provide a general framework, firstly we will explore the concept of miracle, its types and its features. Secondly we will focus on the relationship between the camel miracle of the Prophet Salih as a proof of his prophecy and social structure and cultural values of the society in which this miracle took place.

Keywords

Prophet Salih, Miracle, Camel Miracle, Thamud

GİRİŞ

Bu makalede mûcize kavramı, İslâmî gelenekte bilinen mûcize çeşitleri ve özelliklerine değinilecektir. Kur'an-ı Kerim'de zikredilen mucizeler konu ve gayesi bakımından tasnif edilecek ve özellikle bir hidâyet mucizesi olan Hz. Salih'in deve mucizesi üzerinde durulacaktır. Hidâyet mûcizelerinin gönderildikleri toplumun ilgi alanıyla ilişkili olduğu hususu deve mûcizesi örnek alınarak değerlendirilecek ve devenin hangi yönlerden mûcize olduğu ve bu hususların Semûd kavmiyle alakası ortaya konulmaya çalışılacaktır. Makale genel bir değerlendirmeye sona erecektir.

I. MÛCİZE KAVRAMI

Mûcize, nübüvvet iddiasında bulunan zâtın, sözlerinin doğruluğuna delil olmak üzere, peygamberliğini ilan ettiği sırada, beşer kudretinin üstünde ve tabiat kanunlarına aykırı olarak meydana koyduğu aklî, hissî veya haberî delillere denilmektedir.¹ Akaid ve Kelâm kitaplarında mûcizelerde bulunması gerekli olan bazı özellikler sıralanmıştır. Buna göre bir hadisenin mûcize olarak kabul edilebilmesi için; ilâhî bir fiil olması, olağanüstü bir tarzda zuhur etmesi, peygamberlik iddiası ve tehdidiyle birlikte meydana gelmesi, peygamberin iddiasına uygun ve iddiadan hemen sonra zuhur etmesi gibi şartlar zikredilmiştir.² İslâm âlimleri, inkarcıları ikna etmek üzere peygamberler tarafından ortaya konulan mûcizeleri konusu ve gayesine göre tasniflere tabi tutmuşlardır.

A. Konusu Açısından

İslâmî gelenekte mûcizeler, konusuna göre hissî, aklî ve haberî olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır.³

1. Hissî Mûcizeler

Bunlar tabiat kanunlarının normal akışının dışında meydana gelen ve insanların duyularına hitap eden mûcizelerdir⁴. Bunlara *kevnî mûcizeler* de denir. Bu tür mûcizeler, Allah'ın tabiata her an müdahale edebileceğini gösteren ilâhî fiiller olup inanmayı tercih edenlerin imanını, inanmak istemeyenlerin de inkarını kuvvetlendirirler. Hissî mûcizeler, peygamberin yaşadığı dönemdeki insanlara hitap eden zaman ve mekanla sınırlı nadir olaylardır⁵. Sonraki nesillerin bunları tasdik etmesi, ancak haber yoluyla mümkündür. Doğru bir haber kanalıyla mûcizelerden ve onları gösteren peygamberlerin varlığından haberdar olanların da bunları onaylaması insanlığın ortak kabulüyle oluşan ve gerçeğe ulaşmanın kaçınılmaz bir kaynağını teşkil eden bilgi anlayışının bir gereğidir.

Kur'an'da bildirildiğine göre bu tür mûcizeler pek çok defa vuku bulmuştur. Hz. Sâlih'in dişi devesi⁶, Hz. Mûsâ'nın değneğinin yılanı dönüşmesi⁷, elinin beyaz bir ışık saçması⁸, Hz. İsa'nın çamurdan yaptığı kuşları canlandırması, ölüleri diriltmesi, anadan doğma körlerle alacalı hastaları iyileştirmesi⁹ gibi hârikalar Kur'an'da zikredilen hissî

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dr.,

¹ Matürüdi, *Kitâbü't-Tevhîd*, (nşr.Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s.189; Bâkîllânî, *el-Beyân 'ani'l-fark beyne'l-mu'cizât ve'l-keramât*, Beyrut 1958, s.8-11; Neseî, Ebû'l-Muîn, *Tebsiratü'l-edille*, (nşr.Claude Salame), I, 469, 473.

² Bâkîllânî, *el-Beyân*, s.45; Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî*, Kahire 1962-65, XV, 199 vd.; a.mlf., *Şerhu'l-usûlî'l-hamse*, (nşr. Abdülkerim Osman) Kahire 1988, s.569; Cüveynî, *el-İrşâd*, Kahire 1950, s.308 vd.; Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm*, Oxford 1934, ss.417-418; Cürçânî, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevâkıf*, (nşr. Abdürrahmân 'Umeyre), I-III, Beyrut 1997, III, 342 vd.; Bulut, H.İbrahim, *Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber*, İstanbul 2002, s.43-55.

³ bk.Neseî, I, 487- 492; Râgıb el-İsfahânî, *el-İ'tikâdât*, Beyrut 1988, ss.128-129; Sâbûnî, *el-Bidâye fî usûlî'd-dîn*, (nşr. Bekir Topaloğlu), Dımaşk 1979, 47- 51; Tûsî, *Şerhu'l-İşârât ve't-tenbîhât*, (nşr. Süleyman Dünya), s.177; Abdülkerim el-Hatib, *el-İ'câz fî'd-dirâsâti's-sâbikîn*, Kahire 1974, s. 87.

⁴ Râgıb el-İsfahânî, 128-129.

⁵ Câhız, *Hüccü'n-nübüvve*, III, 278; Râgıb el-İsfahânî, 131-132; Abdülkerim Hatib, s.88-91.

⁶ el-A'râf 7/73; Hüd 11/64; eş-Şu'arâ 26/155; el-Kamer 54/27.

⁷ el-A'râf 7/107, 117-118; Tâ-hâ 20/19-21, 65-69; el-Kasas 28/31.

⁸ el-A'râf 7/108; Tâ-hâ 20/22; el-Kasas 28/32.

⁹ Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110.

hidâyet mûcizeleridir. Nemrud tarafından ateşe atılan Hz. İbrahim'i ateşin yakmaması¹⁰, Hz. Mûsâ'nın İsrail oğullarını susadıklarında kayadan su çıkarmak suretiyle sulaması¹¹, acıktıklarında kudret helvası ve bildircin etiyle doyurması¹², Hz. İsrâ'nın havarilerin isteği üzerine gökten yiyecek dolu bir sofrayı indirmesi¹³ gibi hadiseler de hissî nusret mûcizelerine örnek verilebilir. Bunlardan ayrı olarak Nûh kavminin tûfan ile helâk edilmesi¹⁴; Semûd¹⁵, Âd¹⁶ ve Medyen¹⁷ halkının korkunç bir gürültüyle yok edilmesi; Lût kavminin zelzele ile cezalandırılması¹⁸; Firavun ve ordusunun denizde boğulması¹⁹ gibi olaylar Kur'an'da bildirilen hissî helâk mûcizelerindedir.

2. Haberî mûcizeler

Vahiy mahsulü olarak bildirilen haberlerdir. Bunlar, peygamberlerin falcılık, kâhinlik ve benzeri herhangi bir yönteme başvurmadan doğrudan doğruya Allah'tan veya melek aracılığıyla aldıkları vahiylerle dayanarak verdikleri haberlerden oluşur. Peygamberlerin isyankar toplumların başlarına felaket geleceğini önceden bildirip, helâk mûcizelerinin vukuundan önce kavimlerini uymaları bu türdendir. Ayrıca Hz. İsrâ'nın insanların evlerinde ne yediklerini ve ne sakladıklarını haber vermesi²⁰, Hz. Peygamberin Bizanslıların İranlıları savaşta mağlûp edeceklerini²¹, Kısra'nın saltanatının yıkılacağını,²² İslâm dininin doğuda ve batıda yayılacağını önceden haber verip bunların daha sonra aynen gerçekleşmesi²³ geleceğe yönelik haberî mûcizelerdendir. Bir de geçmişe yönelik haberî mûcizeler vardır ki, bunlar önceki kavimlerin başına gelen olaylar ve bu olaylarda cereyan eden konuşmaların ayrıntılı olarak nakledilmesidir. Kur'an kıssaları bu türdendir²⁴.

3. Aklî Mûcizeler

İnsanların akıl ve idraklerine hitap eden, onları düşünmeye ve gerçekleri kavramaya sevk eden ve bu şekilde peygamberliğin doğruluğunu kanıtlayan en güçlü delillerdir. Kelâm kaynaklarında, hissî mûcizenin dışındaki bütün delil ve alâmetlere genel olarak aklî mûcize denilir. Bunlara aynı zamanda *mânevî mûcizeler* adı da verilir. Günümüzde ise *bilgi mûcizesi* olarak isimlendirilirler²⁵. Peygamberin doğruluğunu ve davasının yüceliğini gösteren kanıtların hepsi aklî mûcize kapsamına dahildir. Bunlar, akıl ve basîretle idrak edilebilen kanıtlar olup hissî mûcizelerde olduğu gibi muayyen bir

¹⁰ el-Enbiyâ 21/67-70; el-'Ankebût 29/24; es-Saffât 37/97-98.

¹¹ el-Bakara 2/60; el-A'râf 7/160.

¹² el-Bakara 2/57; el-A'râf 7/160; Tâ-hâ 20/80.

¹³ el-Mâide 5/112-115.

¹⁴ bk. el-A'râf 7/59-64; Yûnus 10/71-73; Hûd 11/42-43.

¹⁵ bk: el-A'râf 7/78; Hûd 11/65-67; el-Hicr 15/83.

¹⁶ bk: el-A'râf 7/72; Hûd 11/59-60.

¹⁷ bk: el-A'râf 7/85-93; Hûd 11/94-95; el-Hicr 15/78-79.

¹⁸ bk: el-A'râf 7/80-84; Hûd 11/81-83; Hicr 15/61-66, 72-73.

¹⁹ bk: el-Bakara 2/50; el-A'râf 7/136-137; el-Enfâl 8/54; Yûnus 10/90; el-İsrâ 17/103-104; Tâ-hâ 20/77-79; el-Furkân 25/36; eş-Şu'arâ 26/60-66.

²⁰ el-Mâide 5/110.

²¹ er-Rûm 30/1-4.

²² Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, Beyrut 1985, VI, 325; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XIV, 122.

²³ Buhârî, "Menâkıb", 25; Nesâî, "Cihad", 42.

²⁴ Sâbûnî, *a.g.e.*, 51-52; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, Beyrut 1989, V, 35 vd.

²⁵ Yavuz, *İslam'da İnanç Esasları*, s.176-180; ayrıca bk. M.Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, XI, 155; İbn Kesîr, *Mu'cizâtü'n-Nebî*, s.31 vd..

zamana ve mekana hitap etmekle kalmazlar, her asırdaki insanların akıllarına hitap ederler²⁶.

Peygamberlerin güvenilir, doğru, samimi, cesur, güzel ahlak sahibi, merhametli ve kararlı olmaları, temiz bir aileden, asil bir nesilden gelmeleri, fizyolojik açıdan insanların nefretine sebep olacak noksanlıklardan uzak olmaları, mesajlarının akla ve mantığa uygunluğu, peygamberlik öncesi dönemde nübüvvetle ilgili bir alıştırma yapmamış olmaları ve benzeri özellikler onların davalarında doğru olduklarını gösteren aklî delillerden bazılarıdır²⁷. Bütün bu mükemmel vasıfların peygamberlik iddia eden bir kimsede bulunması onun doğruluğunu kanıtlayan aklî mucizelerden kabul edilir.

Bilgi mucizesi ise, peygamberlerin gerek kâinât hakkında gerekse fert ve toplumu ilgilendiren hemen hemen bütün konularda getirdikleri bilgilerle insanlığa dünya ve ahiret mutluluğuna ermenin yollarını -onlardan hiçbir karşılık beklemezsiz-göstermeleridir. Hikmet ve hidâyet kavramlarıyla özetlenebilecek bilgi mucizelerini kâinât ve insan açısından hareketle ele almak mümkündür. Peygamberler kâinâta devam etmekte olan intizam ve insicama dikkat çekmişler ve böylece insanları düşünmeye, akıl yürütmeye çağırmışlar, yapacakları tefekkür sonunda, başta insanlarla diğer canlılar olmak üzere bütün varlıkların ihtiyaç duyduğu “her şeyi bilen”, bunları karşılamaya gücü yeten ve varlıkları dilediği gibi şekillendiren yüce bir yaratıcı tarafından yaratıldıklarına ilişkin bilgiye ulaşmaları gerektiğini ısrarla belirtmişlerdir²⁸. Diğer taraftan peygamberlerin fert ve toplum hâyâtıyla alakalı konularda getirdikleri bilgiler insanlık için vazgeçilmez bir mahiyet arz eder. Bütün bu âfâkî ve enfûsî delilleri düşünüp akıl yürüten kimseler için peygamberlerin doğruluklarını anlamada başka delillere ihtiyaç yoktur.

B. GÂYESİ AÇISINDAN

Mucizeler, hedef ve gayeleri açısından tasnif edilmiştir. Böyle bir tasnif ile peygamberlere ait hârikulâde olayların hangi maksat ile ortaya konulduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Gayesi açısından mucizeleri nusret, ikram, helâk ve hidâyet mucizeleri olmak üzere dört bölümde ele almak mümkündür.

1. Nusret/ Yardım Mucizeleri

Müminlerin maddî ve mânevî bir takım ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak zuhur eden olağanüstü olaylardır. Müminlerin huzurunda her hangi bir iddia olmaksızın ilâhî bir lütuf olarak gerçekleşen bu yardımlar, olağanüstü bir özelliğe sahip olmakla birlikte özel anlamda mucizenin temel niteliklerini taşımazlar. Peygamberler, önceden bildirmeden ve tehadîde bulunmadan bunları gösterirler. Ayrıca olayın zuhurundan sonra nübüvveti kanıtlayan bir delil olarak da sunulmazlar. Bu tür hârikaları her peygamberin hâyâtında görmek mümkündür. Örneğin İsrail oğullarının ihtiyacı anında Hz. Mûsâ'nın kayadan su çıkarması²⁹, acıktıklarında gökten kudret helvası ve bildircin indirmesi³⁰, sıcaktan bunaldıklarında gölgelenmeleri için bulut getirmesi³¹, Hz. Peygamberle ilgili olarak Bedir savaşında meleklerin müslümanlara yardım etmesi³²,

²⁶ Abdülkerim Hatib, s. 89-90.

²⁷ Râgib el-İsfahânî, s.128-129.

²⁸ Yavuz, s. 176-180.

²⁹ el-Bakara 2/60; el-A'râf 7/160.

³⁰ el-Bakara 2/57; el-A'râf 7/160; Tâ-hâ 20/80.

³¹ el-A'râf 7/160.

³² Âl-i İmrân 3/123-128.

yine Bedir’de beklenmedik bir şekilde yağmurun yağması³³ gibi hadiseler Kur’an’da zikredilen *yardım* mucizelerinden bazılarıdır. Diğer taraftan peygamber ve ona inananların kafirlerin zulmünden kurtarılması ve helâk mucizeleri gelmeden önce o beldeden uzaklaştırılmış olmaları³⁴ da bu türden ilâhî yardımlardır.³⁵ Kur’an’da bu tür mucizelere ilâhî destek anlamında “nusret” adı verilir³⁶.

Nusret mucizeleri, peygamberlerin diğer mucizelerinden farklı olarak fevkalâde amelî sonuçlar meydana getirirler. Örneğin âsânın ejderhaya dönüşmesinde İsrailoğulları için amelî bir fayda yoktu. Fakat Hz. Mûsâ, âsâyı kayadan pınarlar fışkırttığı zaman İsrailoğulları bundan su içmiş ve hâyâtlarını devam ettirmişlerdi.³⁷

2. İkrâm Mucizeleri

Bunlar, sadece peygamberler ve bazı seçkin kulların imanlarını artırmak ve onları taltif etmek üzere zuhur eden hârikulâde olaylardır. Bu tür hârikulâde olayların muhatapları ya peygamberler ya da onların çevresinde bulunan seçkin müminlerdir. Hz. İbrahim’in yeniden dirilişin nasıl olacağını öğrenmek istemesi üzerine Allah’ın parçalara ayrılmış bir kuşu diriltmesi,³⁸ Hz. Yûnus’un balık tarafından yutularak denizde boğulmaktan kurtarılması,³⁹ Hz. Yâkub’un çok uzak bir mesafeden oğlu Hz. Yûsuf’un kokusunu alması ve kör olan gözlerine oğlu Yûsuf’un gömleğini sürünce görmeye başlaması,⁴⁰ havariilere indirilen sofrâ mucizesi⁴¹ gibi hadiseler Kur’an’da zikredilen ikram mucizelerine örnek teşkil eder.

3. Helâk Mucizeleri

Peygamberler, öncelikle aklî delillere dayanarak kendi toplumlarını imana davet etmiş ve bu süreç içerisinde irşâd mucizelerini de göstermişlerdir. Buna rağmen peygamberlere inanmayan, onları ısrarla inkar edip aşağılayan ve eziyet edip öldürmeye teşebbüs edenler kendilerini yok edecek helâk mucizeleri talep etmişlerdir.⁴² İman etmeye meyilli olan bütün insanlar inandıktan sonra, geriye küfürde ısrar edip bu tutumlarını hiçbir şekilde değiştirmeyeceğini açıklayan inkarcılar kalmış ve peygamberler son seçenek olarak onların helâk edilmesini temenni etmişlerdir.⁴³ Örneğin Hz. Nûh, bütün gayretlerine rağmen kafirlerin ıslah olmayacağına kanaat getirdiğinde “Ey Rabbim! Yeryüzünde bacası tüten tek bir kafir bırakma...”⁴⁴ diye dua etmiştir. Hz. Mûsâ da Firavun ve taraftarlarından ümidini kestiğinde “...Ey Rabbim! Onların servetlerini yok et ve kalplerini körelt ki acı azabı görmeden iman etmesinler”⁴⁵ diye Allah’a yakarmış ve inkarcıların yok edilmesini dilemiştir.

³³ el-Enfâl 8/9-11.

³⁴ bk. el-Bakara 2/50; el-A’râf 7/72, 141; Hûd 11/58, 66, 81; Yûnus 10/90; el-Hicr 15/59, 65; Tâ-hâ 20/80; el-Enbiyâ 21/74; eş-Şu’arâ 26/65; en-Neml 27/53; es-Sâffât 37/134-135; Fussilet 41/17-18.

³⁵ İbn Teymiyye, **en-Nübüvvât**, Mısır 1985, s.53 vd.

³⁶ el-Bakara 2/214; Âl-i İmrân 3/123; el-Enfâl 8/10; et-Tevbe 9/25; er-Rûm 30/47.

³⁷ Şiblî, **Asr-ı Saadet**, İstanbul 1977, II, 360.

³⁸ el-Bakara 2/260.

³⁹ bk. el-Enbiyâ 21/87-88; es-Sâffât 37/139-146.

⁴⁰ bk. Yûsuf 12/94-96.

⁴¹ el-Mâide 5/112-115.

⁴² Kafirlerin azap istemeleriyle ilgili bazı âyetler: el-En’âm 6/57-58; el-A’râf 7/70, 77; Hûd 11/8, 32; el-‘Ankebût 29/29; Yâsîn 36/48.

⁴³ Tabbâra, Affî Abdülfettâh, **Ma’a’l-enbiyâ fi’l-Kur’ân-ı Kerim**, Dersaadet, İstanbul, ts., s.252.

⁴⁴ Nûh 71/26.

⁴⁵ Yûnus 10/88.

Helâk mûcizeleri, çoğu defa fırtına, yıldırım, korkunç bir çılgılık, tûfan, zelzele ve benzeri tabii afetler cinsinden gerçekleştiği gibi⁴⁶, düşmanlar tarafından katledilmek şeklinde de tezahür etmiştir. Kur'an, helâk mûcizelerinin zuhurundan önce peygamber ve kendisine inananların o beldeden uzaklaştırıldığını bildirir. Nitekim Hz. Nûh ve kendisine inananlar gemiye sığınmış⁴⁷, Hz. İbrahim Nemrut'un ülkesinden hicret etmiş⁴⁸, Hz. Mûsâ İsrail oğullarıyla birlikte Mısır'dan çıkmış⁴⁹, Hz. Hûd⁵⁰, Hz. Sâlih⁵¹, Hz. Şuayb⁵² ve Hz. Lût⁵³ inkarcıların diyarını terk ettikleri andan itibaren helâk mûcizeleri vuku bulmuştur. Nûh kavminin tûfanla⁵⁴, Semûd⁵⁵, Âd⁵⁶ ve Medyen⁵⁷ halkının korkunç bir gürültüyle, Lût kavminin zelzeleyle⁵⁸, Firavun ve ordusunun denizde boğulmak suretiyle yok edilmesi⁵⁹ gibi hadiseler Kur'an'da zikredilen bazı helâk mûcizeleridir. Peygamberlerin bir çok delil ve mûcizelerine rağmen inanmamakta ısrar eden inkarcıların helâk edilmesi Allah'ın süregelen ve değişmeyen bir kanunudur. Bu tür mûcizeler, inatçı kafirlere bir ceza olduğu gibi sonraki nesillere de bir ibret nişanesi taşır.

Son peygamber Hz. Muhammed'in helâk mûcizesi -önceki peygamberlerde görüldüğü gibi toplumsal bir cezalandırma değil- Kureys'in ileri gelen azılı kafirlerinin Bedir savaşında katledilmesi şeklinde olduğu kabul edilir. Buna göre Hz. Peygamber, kendisine maddî ve mânevî işkence yapan müşrik liderlerin isimlerini tek tek sayarak lanetlemiş ve cezalandırılmalarını dilemişti⁶⁰. Onun bu talebi, Bedir savaşında gerçekleşmiş, isimlerini zikrettiği müşrik liderler orada katledilmişlerdi.

4. Hidâyet/ İrşâd Mûcizeleri

Bunlar, kelâm literatüründe tarihî süreç içerisinde terimleşen mûcize kavramının bütün özelliklerini taşırlar. Bunlara *irşâd* mûcizeleri de denir. Genellikle peygamberlerin tebliğe başladıkları ve daha ziyade aklî deliller kullandıkları ilk dönemin hemen ardından inkarcıları iknâ etmeye yönelik ortaya konulan hârikulâde olaylardır. Tehaddî şartı başta olmak üzere, inkarcıların huzurunda ve onları acze düşürecek şekilde zuhur eden bu mûcizeler, peygamberlerin nübüvvetini ispat eden en önemli delillerdir. Peygamberler, hidâyet mûcizelerini göstermeden muhataplarını dinen sorumlu tutamazlar. Hidâyet mûcizelerinin hedefi, peygamberlik iddiasında bulunan nebinin doğruluğunu ispat etmek ve insanları iknâ etmek suretiyle inanmaya teşvik etmektir. Bu tür mûcizeler, insanların yakîn ve kanaatleri üzerinde etkili olur; doğruları kabule meyilli, önyargıdan uzak, akıllı, mantıklı ve sağduyu sahibi kimselere tesir ederler. Bunlara inanmayanların hemen helâk edilmeleri söz konusu olmayıp inkarcılara düşünme ve ibret almaları için mühlet verilir.

⁴⁶ el-'Ankebût 29/40.

⁴⁷ Hûd 11/41-2, 48; el-Enbiyâ 21/76; eş-Şu'arâ 26/119..

⁴⁸ Meryem 19/49; el-Enbiyâ 21/71; es-Sâffât 37/99-100.

⁴⁹ el-Bakara 2/50; el-A'râf 7/141; Yûnus 10/90.

⁵⁰ Hûd 11/58.

⁵¹ Hûd 11/66; en-Neml 27/53; Fussilet 41/17-18.

⁵² Hûd 11/94.

⁵³ Hûd 11/81; el-Hicr 15/59, 65; el-Enbiyâ 21/74; es-Saffât 37/134-135.

⁵⁴ bk. el-A'râf 7/59-64; Yûnus 10/71-73; Hûd 11/42-43; el-İsrâ 17/17.

⁵⁵ el-A'râf 7/78; Hûd 11/65-67; el-Hicr 15/83.

⁵⁶ el-A'râf 7/72; Hûd 11/59-60.

⁵⁷ bk el-A'râf 7/85-93; Hûd 11/94-95; el-Hicr 15/78-79.

⁵⁸ bk. el-A'râf 7/80-84; Hûd 11/81-83; el-Hicr 15/61-66, 72-73.

⁵⁹ bk: el-Bakara 2/50; el-A'râf 7/136-137; el-Enfâl 8/54; Yûnus 10/90; el-İsrâ 17/103-104.

⁶⁰ bk. Buhârî, "Vudu", 69; "Salât", 109.

Kur'an'da zikredilen Hz. Sâlih'in devesi⁶¹, Hz. Mûsâ'nın âsâsının ejderhaya dönüşmesi ve elinin beyaz bir ışık saçması⁶², Hz. Îsâ'nın çamurdan yaptığı kuşu canlandırması, doğuştan körlerle alacalı hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi⁶³ hissî hidâyet mucizelerine; Hz. İbrahim'in hücceti ve Hz. Muhammed'in Kur'an mucizesi⁶⁴ de aklî hidâyet mucizelerine örnek teşkil eder. Diğer taraftan Hz. Îsâ'nın evlerde yenilen ve biriktirilen her şeyi bileceğini söylemesi ve Hz. Muhammed'in Rûmların galibiyetini bildirmesi de haberî hidâyet mucizelerindendir. Hidâyet mucizeleri, peygamberin yaşadığı dönem ve toplumun ilgi alanıyla yakından alakalıdır. Nitekim aşağıda hidâyet mucizelerinin bu boyutu ele alınacak ve söz konusu hadiselerdeki mucizevî yön deve mucizesi örneğiyle izah edilecektir.

B. Hidâyet Mucizeleri ve Sosyo-Kültürel Boyutları

Kelamcıların genel kanaatine göre, peygamberlerin hidâyet mucizeleri ile gönderildikleri toplumun ilgi alanı arasında yakın bir ilişki ve irtibat vardır.⁶⁵ Onlar, hidâyet mucizelerinin toplumun ilgi alanıyla ilişkili olduğu meselesini, özellikle "Kur'an'ın i'câzi" konusuyla bağlantılı olarak ele almış, Kur'an mucizesini anlatmak, Arapların edebî sahadaki birikim ve maharetine rağmen aciz kaldıklarını açıklamak ve onun toplumun ilgi alanıyla tamamen irtibatlı olduğunu kanıtlamak üzere ortaya koymuşlardır. Burada toplumun ilgi alanından maksat; onların fikrî ve entelektüel seviyeleri, sosyal ve kültürel yapıları, fen ve sanattaki gelişmişlik düzeyleri, yaygın âdetleri gibi hususlardır. Şüphesiz hidâyet mucizelerinin toplumun ilgi alanıyla irtibatlı olması, peygamberlerin söz konusu iddialarında doğru söylediklerinin daha çabuk ve kolay anlaşılmasını sağlar. Mucizelerin bu özelliğinden dolayı insanlar, kendilerine meydan okuyan peygamberleri dikkate almış, onlarla ilgilenmiş ve iddiaları hakkında fikir yürütmüşlerdir.⁶⁶ Şâyet peygamberler, gönderildikleri toplumda bilinmeyen bir takım hârikalarla desteklenmiş olsalardı, bu takdirde mucizeler yeterince ilgi görmeyecek ve toplumun gündemini belirleyemeyecekti. Ayrıca birtakım haklı itirazlara da sebebiyet verebilirdi. Örneğin inkarcılar peygambere itiraz edip "Senin hârika diye ortaya koyduğun şey, bizce bilinmemektedir. Belki de bizim bilmediğimiz bir yol biliyorsun da, aslında mucize olmayan bir şeyle bizi kandırıyorsun..." diyebilirdi. Bundan dolayı peygamberlerin doğruluklarını ispata yönelik olarak ortaya koydukları hidâyet mucizeleri, toplumlarında bilinen sanat, fen ve bilim türünden olması ilgi görmelerini sağlayıp onları kuvvetlendirdiği gibi ileri sürülecek şüpheleri de büyük oranda önlemiştir. Diğer taraftan, hidâyet mucizelerinin temel özelliği olan tehaddî vasfı, insanların mucizeler karşısında aciz kaldıklarını bilmeleriyle gerçekleşir.⁶⁷ Hidâyet mucizelerinin bu özelliğe sahip olması ilahî hikmetin bir sonucudur. İnsanların mucizelerden azamî derecede faydalanabilmeleri için peygamberlik delili olan

⁶¹ el-A'râf 7/73; Hûd 11/64; eş-Şu'arâ 26/155; el-Kamer 54/27.

⁶² el-A'râf 7/108; Tâ-hâ 20/22; eş-Şu'arâ 26/33; en-Neml 27/12; el-Kasas 28/32.

⁶³ Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110.

⁶⁴ el-Bakara 2/23-24; Hûd 11/13-14; el-İsrâ 17/88; et-Tûr 52/33-34.

⁶⁵ Câhız, **Hucecü'n-nübüvve**, III, 270-280; Mâtüridî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 205; Neseffî, I, 482-483; Mâverdî, **A'lâmü'n-nübüvve**, Beyrut 1986, s.53; İcî, Adudiddin, **el-Mevâkif fi 'ilmi'l-keîâm**, III, 382; Cürçânî, **Şerhu'l-Mevâkif**, III, 400; Hâlidî, Salah Abdülfettah, **el-Beyân fi i'câzi'l-Kur'ân**, Amman 1992, ss. 49-50.

⁶⁶ Hatîb, Abdülkerim, **el-İ'câz fi dirâsâti's-sâbıkîn**, Kahire 1974, s.103.

⁶⁷ Rağîb el-İsfahânî, **el-İ'tikâdât**, ss.131-132. İsfahânî, bu hususu mucizenin şartlarından sayarak, onun gönderildiği toplumun özelliklerine uygun tezahür etmesini bir gereklilik olarak görür.

mûcizelerin bu özelliğe müteveccihen zuhur etmeleri vaktiye uygun bir durumdur.⁶⁸

Mûcizelerin gönderildikleri toplumların ilgi alanlarıyla irtibatlı olması hususunda, hidâyet mûcizeleri ile nusret, ikram ve helak mûcizelerini ayrı değerlendirmek gerekir. Çünkü helâk, nusret ve ikram türü mûcizelerin toplumun sosyal ve kültürel seviyesi, ilmî gelişmişlik oranı ve entelektüel birikimine uygun olarak gerçekleşmesi gerekli değildir. Çünkü bunların öncelikli hedefi, insanların düşünüp ibret alması ve hakikati idrak etmesi olmayıp, maddî veya manevî bir takım ihtiyaçları karşılamak ya da inkarda ısrar eden inkarcıları cezalandırmaktır. Örneğin helâk mûcizeleri, irşad mûcizelerine rağmen inanmayan ve inkarda da aşırı giden kafirleri cezalandırmak üzere gönderilirler, yoksa ibret almaları ve inanmalarına fırsat tanımak gibi bir gaye yoktur. Nusret ve ikram mûcizeleri ise, inananlara yönelik ortaya konulan, onların maddî ihtiyaçlarını gidermek veya imanlarını kuvvetlendirmek gibi hedefleri gerçekleştirmek üzere peygamberlere verilen ve tehdî özelliği bulunmayan hârikalardır. Mesela Hz. Peygamberden zuhur eden suyun çoğalması ve yemeğin bereketlenmesi şeklindeki olağanüstü hadiseler, kafirleri ikna etmek üzere onların huzurunda değil, Medine döneminde ve inanan kimselerin huzurunda gerçekleşmiştir. Bu sebeple helâk ve nusret mûcizelerinin toplumun ilgi alanıyla doğrudan irtibatlı olması zorunlu değildir.

C. Hz. Salih ve Deve Mûcizesi

Bütün peygamberlere nübüvvetlerini ispat edecek hidâyet mûcizelerinin verildiği hususu kabul edilmekle birlikte Hz. Salih öncesi enbiyaya ne tür hidâyet mûcizeleri verildiği hususu Kur'an'da açıkça zikredilmemiştir. Bu itibarla peygamberliğini ispat etmek ve muhataplarını ikna etmek üzere hidâyet mûcizesi gösterdiği açıkça ifade edilen ilk peygamber Hz. Salih'tir.⁶⁹ Burada, Salih peygamberin deve mûcizesiyle kendi dönemindeki sosyo-kültürel yapı ve yine bu dönemde yaygın olan fen ve sanat arasında ne tür bir bağlantı olduğu meselesi ele alınacaktır

Hz. Salih, Semûd kavmine elçi olarak gönderilmiştir⁷⁰. O, başlangıçta aklî deliller kullanarak inkarcıları ikna etmeye çalışmış, afakî ve enfusî deliller ileri sürerek Allah'ın birliğini anlatmış ve Semûd kavmini sadece Allah'a kulluk etmeye davet etmiştir. Ancak her inkarcı kavmin yaptığı gibi Semûdlular da peygamberleri Hz. Salih'e itiraz etmişlerdir. Öncelikli olarak onun bir beşer oluşuna vurgu yaparak; “Bizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz”⁷¹ deyip kendileri gibi bir beşer olan bir kimseye itaat etmeyi mantıksız bulmuşlardır. Bilahare onun yalancı olduğunu⁷² ileri sürmüşler, bununla da yetinmeyip “Sen olsa olsa iyice büyülenmiş birisin”⁷³ diyerek onu büyücülükle itham etmişler ve kendilerine uğursuzluk getirdiğini⁷⁴ söylemişlerdir. Aralarındaki mücadele kızılsınca kavmi “Sen” dediler, “bir sihrin etkisine kapılmışlardan birisin. Hem bize hiçbir üstünlüğün yok, bizim gibi bir insansın. Yok eğer böyle değilsen, iddianda doğru isen mûcize göster

⁶⁸ bk. Râgıb el-İsfahânî, s.131-132;Cürcânî, III, 400; Tabbârâ, s.22-23; Mustafa Müslim, **Mebâhis fi i'câzi'l-Kur'an**, s.25-26.

⁶⁹ Buhârî, Sâlih peygamberi Hz. İbrahim'den sonra zikretmesine rağmen (bk. Buhârî, “Enbiya”, 13, 17) İslâm alimleri Hz. Sâlih'in İbrahim (a.s)'dan önce yaşadığı hususunda ittifak etmişlerdir.

⁷⁰ el-A'râf 7/73.

⁷¹ el-Kamer 54/24.

⁷² Hud 11/62.

⁷³ eş-Şu'ara 26/153-154.

⁷⁴ en-Neml 27/47.

bize...”⁷⁵ diyerek doğruluğunu ispat edecek bir delil istemişlerdir. Hz. Salih, kafirlerin ısrarlı istekleri üzerine peygamberliğinin delili olarak “İşte mûcize, şu dişi deve”⁷⁶ diyerek bir deveyi mûcize olarak göstermiştir. Burada akla gelen soru, deve hangi özelliğinden dolayı Sâlih’in doğruluğunu gösteren ve diğer insanları aciz bırakan bir delil olmuştur? Müfessirler, devenin hangi bakımdan mûcize olduğu hususunda bazı farklı görüşler ortaya koymuşlardır.⁷⁷ Bu görüşleri şöylece özetlemek mümkündür:

1) Bazıları, devenin kayadan çıkmasının mûcize olduğunu söylemiştir. Bu durumda devenin kayadan çıkması, bir dişi ve erkekten doğmamış ve o anda yaratılmış olması onun yaradılışındaki mûcizeleri oluşturmaktadır.

ii) Bazıları devenin içtiği su kadar süt vermesinin mûcize olduğunu söylemiştir.

iii) Deve, aşırı derecede yiyip içmesi bakımından mûcizedir.

İlk olarak; devenin yaratılışıyla ilgili olarak kaynaklarda epeyce malumat vardır. Bu rivayetlere göre Hz. Sâlih, şekil ve özellikleri kavmi tarafından belirlenen bir dişi deveyi onların talepleri doğrultusunda sarp kayadan çıkarmıştır. Kayanın gebe bir kadının hareketi gibi hareket ettiği, titrediği ve ikiye ayrıldığı, içinden inkarcıların talep ettiği şekilde bir dişi devenin çıktığı rivâyet edilir. Örneğin Râzî, A‘raf 7/73. ayetin tefsirinde söz konusu rivayeti şöyle aktarır: “Onlar Salih’ten bir mûcize istediler. Bunun üzerine Salih, “Ne istersiniz?” dedi. Onlar, “Bayram günü bizimle beraber çıkarsın, biz de putlarımızı çıkarırız. Sen ilahından istersin biz de putlarımızdan isteriz. Eğer senin duanın eseri ortaya çıkarsa biz sana uyarız, yok eğer bizim duamızın eseri ortaya çıkarsa sen bize uyarısın, dediler. Bunun üzerine Salih, onlarla birlikte (sahraya) çıktı. Onlar, Hz. Salih’ten muayyen bir kayadan dişi bir deve çıkarmasını istediler. O da, bunu yaptığı takdirde kendisine iman edip peygamberliğini kabul edeceklerine dair onlardan söz aldı. Daha sonra iki rekat namaz kıldı ve Allah’a dua etti. Bunun üzerine belirtilen kaya tıpkı bir hamilenin karnında yavrusunun hareketlenmesi gibi hareketlendi ve sonra yarılıp ortasından dişi bir deve çıktı. Bu son derece büyük bir deve idi...”⁷⁸

İslâm tarihçilerinin ve bazı müfessirlerin naklettiği bu tür rivayetler Kur’an ve hadis kaynaklarında (kütüb-ü sitte) yer almamaktadır.⁷⁹ Nitekim konuyla ilgili Kur’an âyetlerinde devenin yaradılışıyla ilgili bir açıklama bulunmamaktadır. Ayrıca muteber hadis kaynaklarında da, Sâlih’in devesinin mûcizevi bir şekilde yaratıldığıyla ilgili bir rivâyete rastlayamadık. Nitekim Elmalılı, devenin nereden ve nasıl çıktığının Kur’an’da açıklanmadığını bildirirken⁸⁰ Reşid Rızâ da, bu tür rivayetlerin sahih olmadığını, bunların Ebû Tufeyl kaynaklı olduğunu bildirmiştir.⁸¹ Buna rağmen Semûd kavminin söz konusu mûcize talebinin içeriği ve mahiyetinin nasıl bilindiği hususu dikkat çekmektedir. Bu rivâyetlerin kaynağının israiliyyata dayanması da uzak bir ihtimaldir.

⁷⁵ eş-Şu‘arâ 26/154.

⁷⁶ el-A‘râf 7/73-77; Hûd 11/63-64; el-İsrâ 17/59; eş-Şu‘arâ 26/ 155-157; el-Kamer 54/27-28; eş-Şems 91/13-14.

⁷⁷ Taberî, *Câmi‘u’l-beyân fi tefsîri’l-Kur‘ân*, Beyrut 1995, VIII, 291-300; Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf ‘an Hakâ’iki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâviil fi vucûhi’t-te’vîl*, (nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî), I-IV, Beyrut 1997, II, 113-114; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, XIV, 162-163; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî fi tefsîri’l-Kur‘âni’l-azîm ve’s-seb‘i’l-mesânî*, Beyrut, ts., XXVII, 89; İbnü’l-Esîr, Ali b. Muhammed b. Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, (nşr. C. J. Tornberg), I-XIII, Beyrut 1979, I, 89-90; İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, Beyrut 1966, I, 134; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, İstanbul 1982, VII, 4644-4647.

⁷⁸ Fahreddin er-Râzî, XIV, 162

⁷⁹ bk. Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, VI, 154.

⁸⁰ Elmalılı, VII, 4646.

⁸¹ Reşid Rızâ, *Tefsîrü’l-menâr*, VIII, 503.

Zira Hz. Sâlih, bir Arap peygamberidir ve *Kitab-ı Mukaddes*'de yer almamaktadır. Ayrıca şekil ve mahiyeti Semûd kavmi tarafından belirlenip yerine getirilmesi istenen deve mûcizesinin bu şekliyle vuku bulması, Kur'an'ın hissî mûcize talepleriyle ilgili tutumuyla da uyuşmamaktadır. Bu olay, inkarcıların belirlediği çerçevede yani bir teklifi mûcize olarak gerçekleşmiş olsaydı bu durumda inanmayanların hemen cezalandırılmaları gerekirdi.⁸² Zira talep ettikleri mûcizeler kendilerine sunulduğu halde inanmayan toplumların hemen helak edilmesi Allah'ın süregelen bir kanunudur. Kaldı ki, hidâyet mûcizesine rağmen inanmamakta ısrar eden inkarcıların ileri sürdüğü hiçbir mûcize isteğine olumlu cevap verilmemiştir. Bunun tek istisnası söz konusu talebin helak mûcizesi şeklinde tezahür etmesidir. Peygamberler tarihi bunun örnekleriyle doludur. Bu itibarla, deve mûcizesinin bir teklifi mûcize olarak zuhur ettiği kabul edilirse bu durumda Semûd kavminin, inanmak ya da helâk olmak arasında bir tercihte bulunması ve inanmadıkları takdirde hemen helak edilmeleri gerekirdi. Ancak ayetlerden anlaşılacağı üzere, deve mûcizesine inanmayanlar hemen helâk edilmemiş, onlara mühlet verilmiştir. Nitekim Hz. Sâlih'e, deve mûcizesini gösterdikten sonra bekleyip kavminin ne yapacağını gözetlemesi emredilmiştir.⁸³ Râzî de, devenin bu haliyle uzun bir zaman Semûd kavminin arasında yaşadığını bildirmiştir.⁸⁴ Öyleyse Hz. Sâlih'in devesi, tıpkı Hz. Mûsâ'nın âsâsı, Hz. İsmâ'il'in ölümü diriltmesi, hastaları iyileştirmesi ve Hz. Muhammed'in Kur'an mûcizesi gibi bir hidâyet mûcizesidir. Şekil ve mahiyetini inkarcıların belirlediği ve bu çerçevede zuhur eden teklifi bir mûcize değildir. Konuyla ilgili ayetler dikkate alınırsa olay, tıpkı Firavunun Mûsâ'dan doğruluğunu gösteren bir mûcize getirmesini istemesi gibi, bir delil isteme hadisesidir. Peygamberlerden doğruluklarını ispat edecek mûcize istenilmesinde şaşılacak bir taraf yoktur. Zaten peygamberler, doğruluklarını kanıtlayacak hidâyet mûcizeleri ortaya koymadan muhataplarını dinen sorumlu tutmamışlardır.⁸⁵ Hz. Sâlih, doğruluğunu ispat etmek üzere muhataplarını aciz bırakacak bir hidâyet mûcizesi getirmiştir, o da "Allah'ın deve"sidir. Bize göre Hz. Sâlih'in devesi peygamberliğini kanıtlayan bir hidâyet mûcizesidir.

İkinci olarak; devenin içtiği su kadar süt vermesinin mûcize olduğunu ifade eden rivayetlere gelince aslında bu durum devenin erkek değil de dişi oluşunu izah eden bir yaklaşımdır. Kur'an'da devenin çokça süt vermesiyle alakalı bir ifade bulunmamakla birlikte, bu açıklama devenin dişi oluşuyla uyumludur.

Üçüncüsü, devenin aşırı derecede yiyip içmesi meselesine gelince, bu husus Kur'an'ın önemle dikkat çektiği yöndür. Nitekim Yüce Allah,

"Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir mûcize getir. Sâlih: İşte mûcize, şu dişi deve! Nöbetleşe olarak, kuyudan bir onun içme sırası, belirli günde de sizin içme sıranız olsun. Sakın ona fenalık dokundurayım demeyin, yoksa sizi müthiş bir günün azabı batırırverir." dedi.⁸⁶ "Biz imtihan için onlara bir deve göndereceğiz. Şimdi sen onların ne yapacağını bekle ve eziyetlerine sabret. Hem onlara bildir ki su, aralarında nöbetleşe olacak, her su nöbetinde, sahibi hazır bulunacaktır."⁸⁷

buyurmuştur. Bu âyetlerde dikkat çeken husus, devenin su içme hakkı ve suyun insanlarla onun arasında taksim edilmiş olmasıdır. Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Sâlih'in

⁸² Elmalılı, V, 3184.

⁸³ el-Kamer 54/27.

⁸⁴ bk. Râzî, , XIV, 162.

⁸⁵ Sâbûnî, *el-Bidâye*, s.46; Reşid Rızâ, II, 227.

⁸⁶ eş-Şu'arâ 26/154-155.

⁸⁷ el-Kamer 54/27-28.

işaret ettiği bu deve, su içme özelliği ile diğer develerden farklılık göstermekte ve bu yönüyle dikkat çekmektedir. Zira su içme hakkının bir gün deveye, bir gün de insanlara verilmiş olması, söz konusu devenin onların hepsi kadar su içtiği anlamına gelir. Nitekim bazı tefsirlerde, devenin kendi su içme gününde suyun hepsini içtiği belirtilir⁸⁸. Sıradan bir devenin bu kadar çok su içmesi, develerle yakından ilgilenen ve onları çok iyi tanıyan Arap toplumu arasında hayranlık uyandırmış, onun Hz. Salih'in doğruluğunu gösteren bir işaret olduğu fikri taraftar bulmaya başlamıştı.

Hidâyet mucizelerinin gönderildikleri toplumun entelektüel, sosyal ve fikrî seviyeleriyle irtibatlı olduğu hususu Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından bir ilke olarak kabul edildiğine göre, Hz. Sâlih'in deve mucizesinin kendi dönemi ve içinde yaşadığı toplumun âdet ve gelenekleriyle alakasının ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu açıdan ilgili âyetler, hadis ve tarihî bilgiler değerlendirilmiş, sonuçta Sâlih'in deve mucizesiyle kendi döneminin fikri, kültürel ve sosyal yapısı arasında şöyle bir bağlantı tespit edilmiştir:

a) Deve, Arapların hayatında çok önemli bir yer işgal etmekteydi. Onlar, devenin etinden, sütünden ve gücünden yararlanmakta, âdetâ hayatlarını bu hayvanla birlikte geçirmektedirler. Özeldir Semûd kavmi, genelde bütün Araplar, bir devenin su ve yiyecek ihtiyacının ne kadar olduğunu, azamî ne kadar su içebileceğini çok iyi bilmektedirler. Bu konuda neyin normal neyin de olağan dışı olduğunu anlayabilecek bilgi ve tecrübe birikimleri vardı. İşte burada Hz. Sâlih'in işaret ettiği ve peygamberliğinin ispat delili olarak gösterdiği dişi devenin onların hayatlarında ne kadar önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Âyette "Biz imtihan için onlara bir deve göndereceğiz"⁸⁹ denilmektedir. Taberî'nin de belirttiği gibi, devenin kayadan veya topraktan çıkarıldığı açıklanmaksızın Semûd kavminin Hz. Sâlih'e inanıp inanmadıklarını imtihan için gönderildiği ifade edilmektedir.⁹⁰ Zira söz konusu deve insanların arasında serbest dolaşıyor ve bu şekilde insanlar, onun diğer develerden fiziki bakımdan farklı olmadığını görüyorlardı. Buna rağmen alışılmadık tarzda su içmesi hayret uyandırmaktaydı. Zira bu deve, bir gün boyunca o civarda yaşayan kadın-erkek bütün insanların ve küçük-büyük bütün hayvanların içtiği suyu tek başına içmekte, ikinci gün su içme sırasını diğerlerine bırakmaktaydı.⁹¹ Şu halde Hz. Sâlih'in delil olarak gösterdiği dişi deve, bir mucize olarak gönderildiğinin açıklanmasından sonra olağanüstü bir şekilde yiyip içmeye başlamış ve bu özelliğiyle Hz. Salih'in Allah elçisi olduğunu ispat eden bir delil olmuştur. Çünkü Araplar develeri çok iyi tanımaktadırlar ve hiçbir devenin böylesine yiyip içtiğine şahit olmamışlardı. Hz. Salih, Allah elçisi olduğunu iddia ederek böylesi bir deveyi kendi doğruluğuna delil tutuyorsa bu durum onun Allah tarafından desteklendiğini ispat etmektedir.

b) Semûd kavmi, Hicaz ile Şam arasında Vâdi'l-kura'ya kadar uzanan Hicr bölgesinde ikamet etmekteydi⁹². Bölgenin coğrafi yapısı dikkate alındığında, su kaynaklarının çok sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Semûd kavminin suları az olduğu için bu isimle anıldıkları⁹³ ve "semed" kelimesinin "az su" anlamına geldiği sözlüklerde

⁸⁸ Taberî, VIII, 295; Zemahşerî, III, 333; Âlusî, XXVII, 89; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, I, 90.

⁸⁹ el-Kamer 54/27.

⁹⁰ Taberî, XXVII, 134; Elmalılı, VII, 4645-4647.

⁹¹ Zemahşerî, III, 333.

⁹² bk. İbn Kuteybe, **el-Ma'ârif**, s.29; İbnü'l-Esîr, I, 89.

⁹³ Zemahşerî, II, 113; Fahreddin er-Râzî, XIV, 161; Reşîd Rızâ, VIII, 501.

belirtilir⁹⁴. Kur'an'da su içme hakkının bir gün deveye diğer gün Semûd kavmine ait olduğu açıklanır. Bu bilgidен hareketle söz konusu bölgede çok sınırlı su kaynaklarının bulunduğu sonucuna varılabilir⁹⁵. Çünkü su kaynakları çok sayıda olsaydı böyle bir nöbetleşmeye gerek olmazdı. Buhârî'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber, Tebuk seferinde Semûd kavminin helâk olduğu Hicr vadisine gelip orada konakladığı zaman, ordusuna buradaki kuyudan asla su alınmamasını ve içilmemesini, hatta bu kuyudan alınmış suyla yoğrulmuş hamurun atılmasını emretmiştir⁹⁶. Bu ve benzeri rivâyetlerden Semûd kavminin yaşadığı bu bölgenin su kaynakları bakımından zengin olmadığı anlaşılmaktadır⁹⁷. Şu halde Semûd kavmi için su kaynakları hayâtî bir önemi haizdir. Onlar, hem kendi ihtiyaçlarını hem de hayvanlarının su ihtiyacını buradan karşılamaktaydılar. Hz. Sâlih'in mucize olarak gösterdiği devenin çok su içmesi ve kaynağın bir gün ona ait olması hususu da Semûd kavmini zorda bırakmıştır. Nitekim devenin kendisine tahsis edilen günde suyun hepsini içtiği belirtilmiştir.⁹⁸ Salih'in devesi, bu haliyle Semûdlular arasında yaşayan canlı bir mucize idi. Bu deve, inananların imanını kuvvetlendirirken inkarcıların da nefretini artırıyordu.

Semûd kavminin azapla tehdit edilmesine gelince, bu durum devenin yeme ve içmeden engellenmesi ya da ona zarar verilmesiyle ilgilidir. Yoksa onun mucize oluşuna inanıp inanmamalarıyla değil. Bu itibarla deve mucizesindeki i'câz, yeme ve içme hususunda ona muaraza edilmemesi ve kötü niyetle ona dokunulmaması ile sınırlıdır⁹⁹. Kur'an'da, "...Bırakın onu Allah'ın mülkünde yayılsın, yesin içsin. Sakın kötü bir maksatla ona el sürmeyin, yoksa çok geçmez sizi bir azap kısıtırıverir"¹⁰⁰ buyrulmaktadır. Nitekim Semûd kavminin helâk edilmesi devenin öldürülmesinden hemen sonra vuku bulmuştur.

Sonuç

Allah, bütün elçilerini kendi toplumlarında yaygın olan fikir, fen ve sanat türünden hârikalarla desteklemiş ve onların peygamberliğini bu şekilde teyit etmiştir. Hidâyet mucizelerinin gönderildikleri toplumun ilgi alanıyla alakalı olmasının şüphesiz birçok hikmeti vardır. Her şeyden önce insanların dikkatini çekebilmeleri için bu önemlidir. Ayrıca insanların en iyi bildikleri bir konuda aciz bırakılmış olmaları, onların peygamberin doğruluğunu anlamalarına ve söz konusu hadisenin ilâhî bir fiil olduğunu kavramalarına yardımcı olmuştur. Bu itibarla Hz. Sâlih'in hidâyet mucizesi ile yaşadığı dönemin sosyal, kültürel, entelektüel ve fikri durumu arasında öncelikli olarak sıradan bir devenin alışılmadık bir şekilde su içmesi, ikinci olarak da yetersiz olan su kaynaklarının deveyle paylaşılması açısından bir irtibatın kurulması mümkündür. Şu halde Hz. Sâlih'in hidâyet mucizesi, Semûd kavminin ilgisini çekecek özelliklere sahipti. Aksi takdirde müşriklerin Hz. Sâlih'i muhatap kabul edip, deveyle uğraşmalarını izah etmek güçtür.

⁹⁴ bk. Râgıb el-İsfahânî, **el-Müfredât**, s.109; İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, "smd" md.; **Müncid**, "smd"md.

⁹⁵ bk. eş-Şu'arâ 26/155-157; el-Kamer 54/27-28.

⁹⁶ bk. Buhârî, "Enbiyâ", 17.

⁹⁷ Yâkut el-Hamevî, bu bölgede bulunan ve Semûd kuyusu diye anılan bir kuyunun varlığından bahseder. (bk. Yâkut el-Hamevî, Ebû Abdullah Şehâbeddin, **Mu'cemü'l-büldân**, Beyrut, ts., II, 22)

⁹⁸ Taberî, VIII, 295.

⁹⁹ Reşid Rızâ, XII, 124.

¹⁰⁰ Hûd 11/63-64.

BİBLİYOGRAFYA

- Afzalur Rahman, **Sîret Ansiklopedisi**, (trc. Heyet), I-VI, İstanbul 1416/1996.
- Âlûsî, Ebu'l-Fazl Şihâbeddîn Mahmûd b. Abdullah el-Bağdâdî, **Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'î'l-mesânî**, Dâru ihyâi't-türâsi'l-'arabî, Beyrut, ts.
- Bâkılânî, Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib, **el-Beyân 'ani'l-fark beyne'l-mu'cizât ve'l-kerâmât ve'l-hiyel ve'l-kehâne ve's-sihr ve'n-nâricât**, (nşr. Richard J. Mccarthy), Beyrut 1958.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, **Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerîa**, (nşr. Abdülmü'tî Kal'acı), I-VII, Beyrut 1405/1985.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, **Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmi'u's-sahih)**, I-VIII, İstanbul 1413/1992.
- Bulut, H.İbrahim, **Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber**, İstanbul 2002.
- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız, **Hucecû'n-nübüvve**, (nşr. Abdüsselam M. Hârûn), III, 221-281, (*Resâilü'l-Câhız* içinde), Mısır 1399/1979.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, **Şerhu'l-Mevâkîf**, (nşr. Abdürrahmân 'Umeyre), I-III, Beyrut 1417/1997.
- Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn Abdülmelik, **el-İrşâd ilâ kavâti'i'l-edille fî usûli'l-i'tikâd**, (nşr. Yusuf Mûsâ- Abdülmun'im Abdülhamîd) Kahire 1950.
- Ebû Hâtim er-Râzî, **A'lâmü'n-nübüvve**, (nşr. Sâlih es-Sâvî- Gulam Rıdâ Âvânî), Tahran 1977.
- Ebu Nuaym el-İsfahânî; **Delailü'n-nübüvve**, (nşr. Muhammed Revvâs Kal'acı-Abdülber Abbas), Haleb 1390-1392/1970-1972.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul 1982.
- Fahreddin er-Râzî, Muhammed b. Ömer, **Mefâtihu'l-gayb**, (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), I-XXXII, Kahire 1934-62.
- Firyâbî, Ca'fer b. Muhammed, **Delâ'ilü'n-nübüvve**, (nşr. Âmir Hasen Sabrî), Beyrut 1406/1986.
- Hâlidî, Salah Abdülfettah, **el-Beyân fî i'câzi'l-Kur'ân**, Amman 1413/1992.
- Hatîb, Abdülkerim, **el-İ'câz fî dirâsâti's-sâbıkîn**, Kahire 1974.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbeddîn Ahmet b. Ali, **Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, (nşr. Taha Abdürraûf Sa'd v. dğr.), I-XXVIII, Kâhire 1398/1978.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, **el-Bidâye ve'n-nihâye**, Beyrut 1966.
- , **Mu'cizâtü'n-Nebî**, (nşr. Hamza el-Neşrâtî ve dğr.), Kâhire 1996.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd, **es-Sünen**, I-II, İstanbul 1992.
- İbn Manzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânü'l-'Arab**, I-XV, Beyrut, ts.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalîm, **en-Nübüvvât**, (nşr. Muhammed Avad), Mısır 1985.
- İcî, Adudiddin Abdurrahman bin Ahmed, **el-Mevâkîf fî 'ilmi'l-ke'lâm**, I-III, Beyrut 1417/1997.
- Kâdî Abdülcebbar, İmâdüddin Ebû'l-Hüseyin b. Ahmed el-Hemedânî, **el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl;(XV. cilt:en-nübüvvât ve'l-mu'cizât)** (nşr. Tâhâ Hüseyin-İbrahim Medkûr v.dğr.), I-XX, Kahire 1382-85/1962-65.

- , **Şerhu'l-Usûli'l-hamse**, (nşr. Abdülkerîm Osman), Kahire 1408/1988.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, **Kitâbü't-Tevhîd**, (nşr. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, **A'lâmü'n-nübüvve**, Beyrut 1406/1986.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn, **Tebşîratü'l-edille fî'l-keîâm**, (nşr. Claude Salame), I-II, Dımaşk 1990-93.
- Rağîb el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed, **el-İ'tikâdât**, (nşr. Şamran Aclî), Beyrut 1988.
- , **el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân**, İstanbul 1986.
- Reşîd Rızâ, Muhammed, **Tefsîrû'l-Kur'âni'l-hakîm: Tefsîrû'l-menâr**, I-XII, Kahire 1373-80/1953-61.
- Sâbûnî, Ebû Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmûd, **el-Bidâye fî usûli'd-dîn**, (nşr. Bekir Topaloğlu), Dımaşk 1399/1979.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerîm, **Nihâyetü'l-ikdâm fî 'ilmi'l-keîâm**, (nşr. Alfred Guillaume), Oxford 1934.
- Şiblî, Mevlânâ, **Asr-ı Saadet**, (trc. Ömer Rıza Doğrul), I-V, İstanbul 1977.
- Tabbârâ, Afif Abdülfettâh, **Ma'a'l-enbiyâ fî'l-Kur'ân-ı Kerim**, Dersaadet, İstanbul, ts.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, **Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân**, I-XXX, Beyrut 1415/1995.
- Teftâzânî, Sa'edaddin Mes'ûd b. Ömer, **Şerhu'l-Makâsîd**, (nşr. Abdurrahmân 'Umeyra), I-V, Beyrut 1409/1989.
- Tûsî, Hoca Nasuriddin, **Şerhu'l-işârât ve't-tenbîhât**, (nşr. Süleyman Dünya), y.y., 1960.
- Yavuz, Yusuf Şevki-Bekir Topaloğlu- İlyas Çelebi, **İslâm'da İnanç Esasları**, İstanbul 1998.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şehâbeddin, **Mu'cemü'l-büldân**, Beyrut, ts.
- Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, **el-Keşşâf 'an Hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâviil fî vucûhi't-te'vîl**, (nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî), I-IV, Beyrut 1417/1997.